

volt, hűséges felesége, a székely Losonczi Anna és a sok jó barát révén viszont éppúgy kötődött Magyarországhoz is, barátai, felesége segítségével sikerült kikerülnie az elhurcoltatást, sorstársai miatt érzett fájdalma azonban a szívét tette tönkre, természetes halállal halt meg valamelyik budapesti pincében 1945. január 5-én. Temetésén, nem sokkal később a sírt körülállók, költők, barátok azt ígérték, hogy soha nem felejtik el emlékét – neve mégis hamar feledésbe merült.

Hol volt akkor hát igazán otthon?...

Jegyzetek

A szövegben előforduló összes átírásnál az egységes angol transzkripciót használtam.

1. Ber Borokhov: *Sprakhforshung un literaturgeschikhte*. Tel-Aviv 1966, p. 167 f.
2. Tsvi Shpirm: *Di yidishe sprach in ungarn*. In: *Filologishe Shriftn*. 1. köt. Vilna 1926, p. 195.
3. Vö. Dovid Shen: *Di yidishe prese in ungarn*. In: *Di yidishe prese vos iz gewen*. Tel-Aviv 1975, p. 554 f.
4. Boross Elemér: *Velük voltam*. Budapest 1969, p. 183 f.
5. Uo.
6. Bihari József: *Holder József költői és műfordítói tevékenysége különös tekintettel Az ember tragédiája jiddis fordítására*. In: *Évkönyv* 1979/80, p. 60 ff.
7. Vö. Gervai Sándor: *Holder József*. In: *Új Élet*, 1945. 12. 18.
8. Patai József: *Oft singt sich*. Holder József verseskönyve. In *Múlt és Jövő*, 1929. I.

PATAI JÓZSEF | *Holder József* *verseskönyve* | *Oft singt sich*

MÚLT ÉS JÖVŐ KIADÁSA

„Lieder”. Dalok. Így nevezi Holder József az ő verseskönyvét. És valóban a jiddis irodalomban alig jelent még meg ennél tisztább, dalosabb, önmagáért és szinte önmagának éneklő líra. Morris Rosenfeld költészetében túlsúlyban van a gondolati elem, legszubbjektívebb verseiben is sűrűn kiütözik a tendencia, és a lélek, megsebzett is olykor, a pátosz távlatán keresztül zeng felénk. Holder József lírája a minden mellékszöngéstől mentes kristálytiszt dalolás. *Oft singt sich* – Nehéz mindjárt ezt a címet is átültetni. „Dalolódik”. Valahogy zeng, mint a regebeli hárfa Dávid király kerevetje fölött, ha az éjjeli szellő érinti a húrjait. *Oft singt sich* – Wie der Vogel singt, lehetne hozzátenni. Vagy mint a falusi fehér havon végigszánguló szánkó csengettyűje.

*S ha fut a szív a dal nyomába,
Már eltűnt távol, túl határon, –
Csak messze csattog még a szárnya
S cikázik, csillog, mint egy álom...*

De Holder verseit eredetiben kellene idézni. Abban a becéző, lágy, gyengéd muzikaszóban, amelyben a „jiddis” szinte utolérhetetlen.
*Di blimlech di junge, di blimlech di kleine,
Sei sennen mir heilik un lib,
Sie sennen di seelen, de weisse, di reine,
Sei treisten mich, wenn ich bin trib.*

És mindegy, akármiről énekel, életről vagy halálról, éhségről vagy kenyérről, vízről vagy vérről,

túzról vagy tengerről, mézről vagy méregről, égről vagy földről, bölcsőről vagy koporsóról, mindegy, csak dal legyen, dal legyen, dal és ének, láncszem itt minden a múlandóság láncában, amely olykor lassan, olykor gyorsan forog, de mindegy.

*Der iker is singen, singen sing un sang,
Alz id blois a ring, nor, in Keit jun Untergang...*

Vannak ebben a verseskönyvben dalok, melyek a lélek legmélyéből fakadtak, és egy-egy sugarukkal a legrejtettebb mélységekbe világítanak bele. De ezek is igazi dalok, minden világító szándék nélkül, mint ahogy a tútelítettségből kirobbanó villám sem azért cikázik végig, hogy a rejtelmes sötétségre csillogjon reá. Holder József Isten kegyelméből való lírikus, akinek lelke a messze tejutakon bolyong: „A messze tejutakon, Isten küszöbe előtt, fehér galamb vergődik gyémántporban; A messze tejutakon, halld, síró hangok; Oh messze, messze tejutak, még meddig kell bolyongni?” És ismét úgy érzem, hogy jiddisből kellene idéznem:

*Auf die weite milch-wegen
Blondzset um mein Seel...*

Holder József dalainak nagy része megjelent e hasábokon különböző magyar költők fordításában. De a legtökéletesebb fordítás sem adhatja vissza ennek a lírának eredeti finomságait. Érdeemes megtanulni a jiddis nyelvet Holder József verseiért.

Holder József /

A MÚLT ÉS JÖVŐ ÉS A JIDDIS IRODALOM

A *Múlt és Jövő* érdemei a héber irodalom körül ismeretesekek nemcsak Magyarországon. Kezdődik Patai József hatalmas műfordítói munkásságával, amely valóban felébresztette a magyar zsidóságban az érdeklődést ősi nyelvének irodalma és költészete iránt, és egyben megismertette azokat az általános irodalommal foglalkozó, irodalom iránt érdeklődő nem zsidó közönséggel is Magyarországon.

Talán kevésbé ismertek, de nem kevésbé értékesek a *Múlt és Jövő* érdemei a jiddis irodalom terén is.

A *Múlt és Jövő* az első perctől fogva félretett minden nyelvpolitikai szempontot, és a jiddis irodalmat a zsidó nép egyik legértékesebb nemzeti kincsének tekintette, anélkül, hogy az valamennyire is a héber irodalom rovására ment volna. Öröm volt nézni, milyen szépen megférnek a *Múlt és Jövő* hasábjain a két irodalom legkiválóbb reprezentánsai, és hogy mennyire egy és ugyanazon célt szolgálják karöltve: a zsidó kultúra és a zsidó irodalom terjesztését. Zsidó célt minden pártpolitika nélkül.

Bialik és Salom Asch, Csernichowsky és Abraham Reisen, Hameiri, Grünberg úgy, mint Salom Alejchem és Perc egymást átölelve sétáltak be a *Múlt és Jövő* hasábjain keresztül a magyar zsidóság családi köreibe.

Ki nem emlékszik arra, hogy miként gondolkoztak nálunk 25 évvel ezelőtt a jiddis nyelv felől. Lenézték, valami furcsa zsargonnak, komikus keveréknek tartották, afféle konyhanyelvnek, amelyet csak úgynevezett „polisiek” használnak. Senki sem akarta elhinni, hogy ezen a nyelven lehet irodalmat is „csinálni”, szép verseket dalolni. Legfeljebb a mulattatási képességeit ismerték el; brettli-re valónak tartották, Wertheimer-orfeum töltelékének. És bár hittestvéreink legjobbjai is „híztak” az annak idején híres Littmann Peppi zsargonpikantiáin, amelyek valóban távol állottak a jid-

dis irodalomtól, sőt egyenesen szégyent hoztak reá, sehogy sem akarta senki sem a más nyelvekkel való analógiát keresni; hogy lehet ugyanazon a nyelven santán-dalokat is, gyönyörű, komoly értékű verseket is alkotni.

A *Múlt és Jövő* megtörte a jeget. A modern jiddis irodalom leggyönyörűbb termékeiből mutatott be a magyar-zsidó közönségnek kitűnő műfordításokat. Salom Ascht szólaltatta meg hasábjain akkor, amikor ennek a ma már világhírű írónak a nevét még senki sem hallotta nálunk. Salom Alechet, Percet, Reisent, Mendelét stb., stb.-t. És így fokozatosan eloszlatta az előítéleteket a jiddis nyelvvel szemben a magyar zsidóság szívében.

Később sokkal merészebb lépésre vállalkozott a *Múlt és Jövő*. Irodalmi estélyein, amelyek a Vigadó és a Zeneakadémia telt házai előtt folytak le, az élő jiddis nyelvet is megszólaltatta nagy magyar művészek és énekesek száján. És mint a héber költőkkel is tette, szándékosan a M. kir. Operaház és az állami színházak legelőkelőbb nem zsidó művészeivel adatta elő ezeket az „egzotikus” termékeket, melyekre így rábátorodtak aztán zsidó művészeink is. Nemegyszer szinte varázserővel hatottak a szebbnél szebb jiddis népdalok és versek az intelligens hallgatóságra.

És ha még ma is vannak elég sokan a magyar zsidóságban, akik még mindig nem tudják szívlelni ezt a zamatos, igazi zsidó népnyelvet, és nem látják, hogy ha etimológiai boncolókés alá vesszünk minden más nyelvet, azt is keveréknek nevezhetnők, feltétlenül a *Múlt és Jövő* nagy érdeme az, hogy a magyar zsidóság nagyrésze a jiddis nyelvet egyenjogú nyelvnek tekinti, a jiddis irodalmat pedig par excellence irodalomnak ismeri el.

A *Múlt és Jövő*, nyugodtan mondhatjuk, a jiddis irodalmat szalonképessé tette Magyarországon.

HOLDER JÓZSEF SÍRFELIRATA:

NAGYBOCSKÓN SZÜLETETT, TISZA PARTJÁN,
MÁRAMAROSBAN. ÁM CSODAKÉNT SZÍVÉBEN
JORDÁNPARTI VIRÁG NŐTT. ITT ÉLT, ÉNEKE
ZENGETT, HÍREDET VITTE, MAGYAR VERS,
KÉT IDEGEN NYELV BIZTOS SZÁRNYAIN
KÜLDTE VILÁGGÁ. ÁLLJ MEG VÁNDOR AZ ÚTON,
KÖLTŐ ALSZIK E SÍRBAN.